

2008. 407 с.

6. Мой Д., Ордольтф М. Телевізійна журналістика: Практична журналістика, том 62 / За загал. ред. В. Ф. Іванова; пер. з нім. В. Климченка. К.: Академія української преси, Центр вільної преси, 2019. 234 с.
7. Сербенська О. Голос і звуки рідної мови. Львів: Априорі, 2020. 280 с.
8. Український правопис. К.: 2019. 282 с.
9. Франко І. «Bel parlar gentil». *Збір. творів*: у 50-ти т. К.: Наукова думка, 1976-1986. Т. 37. 1982. С. 5–20.
10. Strunk & White. *The Elements of Style*. New York: Macmillan, 1959.

Сьоміна О.І.

*кандидат філологічних наук,
викладач вищої категорії комісії української мови і літератури
з методикою викладання*

*КЗ «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради»*

ОСОБЛИВОСТІ ОДНОРІДНИХ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ У СХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

***Анотація.** Статтю присвячено вивченню синтаксичного рівня східноподільських говірок, зокрема особливостям однорідних членів речення у східноподільських говірках української мови. Зауважено, що діалектні особливості української мови активно вивчалися на фонетичному, лексичному і морфологічному рівнях. Діалектний синтаксис у науковій літературі не представлений системно, що відкриває широкі можливості для вивчення синтаксичного рівня української мови. Джерелом дослідження обрано діалектні тексти, зібрані в говірках Східного Поділля.*

***Ключові слова.** Синтаксис, східноподільські говірки, однорідні члени речення, однорідні підмети, однорідні присудки, однорідні додатки, однорідні обставини, однорідні означення.*

Siomina O. Characteristics of homogeneous members of the sentence in the Eastern Podillya dialects of the Ukrainian language. The article is devoted to the study of the syntactic level of Eastern Podolian dialects, in particular, the peculiarities of homogeneous clauses in Eastern Podolian dialects of the Ukrainian language. It was noted that the dialectal features of the Ukrainian language were actively studied at the phonetic, lexical and morphological levels. Dialect syntax is not presented systematically in scientific literature, which opens up wide opportunities for studying the syntactic level of the Ukrainian language. Dialect texts collected in the dialects of Eastern Podillia were chosen as the source of the research.

Key words: *syntax, Eastern Podillia dialects, Homogeneous parts of the sentence, homogeneous subjects, homogeneous predicates, homogeneous Object, Attribute, Adverbial Modifier.*

Актуальність дослідження. Вивченню діалектів української мови присвячено багато наукових праць, але більшість з них присвячено лексичному рівню. Дослідження ж діалектного синтаксису представлено обмеженою кількістю наукових розвідок, а східноподільські говірки залишаються одними з найменш досліджених з-поміж усіх інших діалектних зон. Вони були частково досліджені Є. М. Рудницьким у розвідці «Зложене речення в гуманських діялектах» (початок ХХ століття), також деякі особливості словосполучень зафіксовано в Атласі української мови. Серед сучасних досліджень найбільш ґрунтовним вважається «Синтаксичні особливості східноподільських говірок» Сьоміної О.І. Тому вивчення східноподільських говірок на синтаксичному рівні вимагає ґрунтовного опрацювання, що і визначає актуальність цієї розвідки.

Мета статті – дослідити однорідність головних та другорядних членів речення у східноподільських говірках української мови та виявити в них найбільш уживані види зв'язку в однорідних членах речення.

У традиційній граматиці проблема однорідних членів речення розглядалася давно і доволі детально. Відповідно, з'являлось багато назв на позначення такої синтаксичної особливості. В українському мовознавстві окремі лінгвісти однорідні члени називали однорядними на тій підставі, що вони пов'язані сурядним зв'язком і становлять елементи одного смислового ряду [6, с. 31].

Деякі мовознавці речення з однорідними членами називали складним. В українському мовознавстві І. К. Кучеренко обстоював погляд на речення з однорідними членами як складне та називав їх складносурядними з неповними сурядними реченнями контекстуального характеру, які можна розгорнути до повного складу [4, с. 36]. Такої ж думки щодо однорідних членів дотримувалися такі відомі європейські лінгвісти, як Й. Грбачек, Ф. Травничек, Й. Ружичка тощо.

Український мовознавець А. П. Загнітко вважає, що речення з однорідними членами назвати складними не можна, тому що цьому суперечить «особливий тип взаємодії іменних і дієслівних морфологічних категорій при витворенні предикативного зв'язку, їх взаємопроникнення» [2, с. 51]. Тому такі речення А. П. Загнітко називає простими ускладненими.

Кілька членів речення, що виконують тотожну функцію, відносяться до одного слова, об'єднуються один з одним сурядним зв'язком, відповідають на однакове питання, називаються однорідними [3, с. 413].

Питання однорідності вивчалось лінгвістами й через призму головних та другорядних членів речення. Так, одні науковці вважали, що однорідними можуть бути тільки головні члени речення, інші ж вважали навпаки: однорідними можуть бути тільки другорядні члени речення. У сучасній лінгвістичній науці більшість лінгвістів вважає, що однорідними можуть бути будь-які члени речення. У діалектній мові така думка підтверджується. У східноподільських говірках спостерігаємо однорідність як головних, так і другорядних членів речення:

– однорідні підмети: на роздо^р'іж'і ¹можут ¹бути р'ізн'і про¹шеств'іа / не¹ш'час'н'і с¹лучайі / бо¹л'ез'н'і (Апол.); і воспа¹л'ен'іє ¹л'охк'іх / і брон¹х'іт / і по¹носи ¹дуже ¹часто були (Кн.);

– однорідні присудки: ¹чери^ез ¹дейаке ¹ўремйа зро¹били вир¹ха на ¹хату / приго¹товили мат'ір'і¹ал / на¹р'ізали ¹досок / ¹викинули ¹верх / ¹в'ікна ¹ўс¹тавили / д¹вер'і ¹ўс¹тавили (Тр.); к'іст'ки з'і сли¹вок / ¹били тоўк'ли ¹жарили і й'іли / а по¹том ¹було ¹плохо в'ід'ц'ого / отраў¹л'ен'іє полу¹чали / ¹рвали (Лел.); а бат'кам у госпо¹дарств'і / т'реба було пома¹гати / бо йаг'би ни^е пома¹гали були б на¹казан'і¹ / р'вали с'вин'ам / ко¹рову ¹пасли / ку¹реї гл'а¹д'іли / гу¹сеї гл'а¹д'іли (Ладиж.);

– однорідні додатки: *холодець / в-ін'ігрет / капусту / хто що м'іг / хто що маў (Лел.); от ў / школу хо/дити дл'а / мене бу/ла ве^н/лика проб/лема // два к'ілометра /полем / гр'аз':у /с'н'ігом/ да/леко (Лел.); на сто'лі стоїт дв'і с'в'ічки / і 'тоже пириў'йазан і чир'вонойу ст'р'ічкою / чир'воними 'нитками (Бубн. Слоб.);*

– однорідні обставини: *госу/царство не^н оп/лачувало н'і од/ного коп'йа/ бу/ло /дуже /голодно і /холодно (Лел.);*

– однорідні означення: *цу'керки / ни бу/ло ж у бо^умаж'ках в о'цих а бу'ли по'душечки / бо доў'ген к'і та'к'і бу'ли / во'ни м'я'ген к'і бу'ли а'ле 'дуже 'добрі^н (Кривч.); |шили с'вити / хто |с'ір'і / хто ко|ришн'ов'і (Кр.)*

Між однорідними членами речення можуть встановлюватися такі основні типи семантико-синтаксичних відношень: 1) єднальні, 2) зіставно-протиставні, 3) розділові, 4) приєднувальні, 5) пояснювальні.

Всі названі типи відношень спостерігаємо у східноподільських говірках:

1) єднальні відношення – ті, що охоплюють різні відтінки смислових стосунків між однорідними членами речення: *по'гане |м'іс'це бу/ло те / де ран'іше прол'а'гала до/рога або д'і'л'анка зи^ем'л'і (Калмаз.); за зви'чайем / гос|подар нали/ваў |чарку го'р'ілки і випи/ваў |першій (Копенк.); ти|пер |вулиц'а на |кажному вут'лу / і го/род са|дили / і сад'ки / так воно орган'ізу'валос' (Кузьм. Гр.); ни ў су'боту / і ни ў ни|д'іл'у / і ни ў пони|д'ілок / бо так в'іт'коли во'но / то так ни |можна (Кузьм. Гр.); єднальні відношення є найбільш уживаними з-поміж інших;*

2) зіставно-протиставні відношення: *йак'шо |хату то та|ку |саму / не^н |меншу (Ульян.); буду|вати не^н на гор|бов'і / де |сухо / не^н на ц'винтар'і / де кир'ниц'а сто|йала / над йа|мами / треба там де |р'іўно (Орл.); пе^нре^нход'ат ў |нову |хату не^н у висо|косній р'ік і не^н п'іст / і не^н ў поне^нд'ілок / а треба ў ха|рошій р'ік / ўро|жайній (Каз.);*

3) розділові відношення: *л'у|дина ростоплує пли|ту і ко'ли прого|рит' чи д'рова чи бре^нкет / щоб не^н ви|ходило |бисто|чере^нз'с' |комин те^нп'ло / ц'у ког'лу закри|вайут' (Зв.); пе^нре^нход'ат ў |нову |хату / пус|кають ко'та // сприй|має чи ўс'о хара|шо чи по'гано ў |хат'і (Дубин.); чи то бу|кет чи то х|рестик на |хат'і приби|вали / і к'в'іти с'тавили (Вишн.);*

4) приєднувальні: *буду|вати |хату не на по'ганому |м'ісц'і / не де х|тос' буў по'хований / а ще не на пе^нре^нх|рес'т'і (Лук.); с'тавили |жито /*

ко́лос'ки / ше і х'рестик / к'інець' буд'іу'ництву / к'інець' / шо во'ни ўже постр'ойіли (Дахт.);

5) пояснювальні: к'лалос'а в'с'аке у п'равий ку'ток / там / де бу'де по'кут'а / 'тобто /п'іра / з'рош'і / в'с'аке (Одай); йа'кус' 'майут' 'лишн'у по'суду / 'тойіс'т' чи кастру'л'і / чи каза'ни / чи там / йа'кес' ко'рито / чи там / о'це шос' та'ке (Посух.).

Деякі дослідники виділяють також допустові відношення, що виникають унаслідок використання парних сполучникових елементів типу хоч/ хоча ... але, але ... хоч/хоча або одиничного сполучника допустовості хоч/хоча, хай/нехай. Приклади допустових відношень зустрічаємо й у наших текстах: ни з'найу / хоч ва'г'ітних ни п'рос'ат / а'ле їдут (Степ.).

У східноподільських говірках однорідні члени речення з'єднуються один з одним різними способами, що властиво й літературній мові:

1) сурядними сполучниками (сполучниковий зв'язок) та інтонацією: і дв'і пар'і бе'н'рут / і три пар'і бе'н'рут / і ш'тир'і / хто йак со'б'і 'хоче (Одай); д'іу'чата ї х'лопці і с'ходилис' а до моло'дойі (Син.)

2) тільки інтонацією (безсполучниковий зв'язок): ну йак 'часто наро'уїє д'ітеї / то во'на дуже зл'учала / це ўже 'дуже 'б'ідна (Тарт.); т'реба ти'р'п'іти / л'ічити / купайут у т'равах / ро'машка / л'убисток / м'н'ата (Угл.); 'нада заїти ў 'хату / пок'ласти на ст'іл хл'іб / пок'ласти с'в'ічку / пок'ласти ікони на стол'і / пок'ласти там гро'шеї т'рошки (Ульян.);

3) обома цими способами (змішаний – сполучниковий і безсполучниковий зв'язок): і ў 'куми ни'е 'можна їти / бо 'кажут / шо ди'тина ш'част'а 'дол'і не' 'буде / а'бо т'її / а'бо дру'г'її ди'тин'і / хоч т'її / а хоч т'її (Харк.); 'мати ўз'ала за 'ручки / пропус'тила два / три ступи'н'і / 'воно ўпало / зноў п'ід'ходе 'мати / п'ідн'і'має / і зноў пропус'тила на два ступи'н'чики йо'го (Одай).

Однорідні члени речення можуть бути поширеними: а то'д'і їдут про'сити по сил'і хо'дили 'гарно 'дужи'е ў'б'рани'і 'вишити'і фарту'хи 'вишити'і сороч'ки чи блузоч'ки / 'гарни'і хусти'ни поза'мотувани'і (Хомут.); йак при'ходить 'мати мол'о'дого / до мол'о'дойі / чи бат'ки / от:о'д'і об'м'ін' уїуц' :а х'л'ібом /'пирид с'ваїбойу це (Бубн. Слоб.).

У реченні буває не один ряд однорідних членів, а два і більше: бе'н' 'ре в'ін д'войе с'тарост / с х'л'ібом / 'бат' ка ї 'маму / і при'ход' ит' до не'н'

'вістки (Тет.); при'ходиў / х'лопець / з бат'ками / с х'л'обом / та ї догово'ралис' а з бат'ками / ро'били с'ватан' :а / то'д і ро'били ви'с'іл :а (Бирл.).

Здебільшого однорідні члени речення виражаються однією й тією ж частиною мови, але в ролі однорідних членів можуть виступати й різні частини мови: не^нмона ў висо'косний р'ік / поне^нд'ілок / не^нд'іл'у / не^нмона сва'ритис' (Катюж.); 'гарно / го'товилис' а / на Р'із'д'во / хот'і було 'т'ажко / а'ле 'тоже / ў'с'о го'товили / ў'кусне та'ке (Топ.).

Часто однорідні члени речення у східноподільських говірках мають означуване слово: про'студн'і наїчас'т'іше хво'роби / те^нмпе'ра'тура / кашл'і / нежит' отаке наїчас'т'іше / йак'шо ўже йе 'дес' так'і ди'т'ач'і / йак к'ір там / чи кра'снуха / чи в'іт'р'анка / то ї та'кими д'ітки 'тоже мо'гли бол'іти / ў 'кожної хво'роби сво'її п'ризнаки (Сок.); йа'ку за'хочиш / с пи'ч'інкойу / с капустойу / с:иром / з вишн'ами / с:ливами / з гарбузом (Оз.).

Отже, найуживанішим видом зв'язку для однорідних членів речення у східноподільських говірках є сурядний зв'язок, що передається за допомогою сурядних сполучників та інтонації. Такий зв'язок формально виражає єднальні, зіставно-протиставні, розділові відношення у реченнях, найуживанішими серед яких у східноподільських говірках є єднальні.

Скорочення населених пунктів

Бирл. – с. Бирлівка Бершадського р-ну Вінницької обл.

Бубн. Слоб. – с. Бубнівська Слобідка Золотоніського р-ну Черкаської обл.

Вишн. – с. Вишнопіль Тальнівського р-ну Черкаської обл.

Дахт. – с. Дахталія Тульчинського р-ну Вінницької обл.

Дубин. – с. Дубинове Подільського р-ну Одеської обл.

Каз. – с. Казавчин Голованівського р-ну Кіровоградської обл.

Калмаз. – с. Калмазове Голованівського р-ну Кіровоградської обл.

Кн. – с. Княжики Монастирищенського р-ну Черкаської обл.

Копенк. – с. Голованівського р-ну Кіровоградської обл.

Кривч. – с. Кривчунка Жашківського р-ну Черкаської обл.

Кр. – с. Кринички Балтського р-ну Одеської обл.

Кузьм. Гр. – с. Кузьмина Гребля Христинівського р-ну Черкаської обл.

Ладиж. – с. Ладижинка Уманського р-ну Черкаської обл.
Лел. – с. Леляки Жмеринського р-ну Вінницької обл.
Лук. – с. Луківка Катеринопільського р-ну Черкаської обл.
Оз. – с. Озірка Звенигородського р-ну Черкаської обл.
Одай – с. Одай Жашківського р-ну Черкаської обл.
Орл. – с. Орлове Новоархангельського р-ну Черкаської обл.
Посух. – с. Посухівка Уманського р-ну Черкаської обл.
Син. – с. Синиця Христинівського р-ну Черкаської обл.
Сок. – с. Соколівка Жашківського р-ну Черкаської обл.
Степ. – с. Степове Первомайського р-ну Миколаївської обл.
Тарт. – с. Тартак Чечельницького р-ну Вінницької обл.
Тет. – с. Тетрівка Жашківського р-ну Черкаської обл.
Топ. – с. Тополі Гайворонського р-ну Кіровоградської обл.
Угл. – с. Углуватка Христинівського р-ну Черкаської обл.
Ульян. – с. Ульянівка Маловисківський р-ну Кіровоградської обл.
Харк. – с. Харківка Маньківського р-ну Черкаської обл.
Хомут. – с. Хомутинці Хмільницького р-ну Вінницької обл.

Література

1. Атлас української мови : в 3 т. Київ : Наук. думка, 2001. Т. 3: Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі. Комплексні карти і некартографовані матеріали. 267, [4] с. + 183 арк. карт.
2. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.
3. Караман С. О., Караман О. В., Плющ М. Я. та ін. Сучасна українська літературна мова: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011. 560 с.
4. Кучеренко І. К. Логіко-граматична природа речень з однорідними членами. *Мовознавство*. 1976. № 4. С. 29–37.
5. Рудницький Є. М. Зложене речення в гуманських діалектах. Український діалектологічний збірник. Київ, 1929. Кн. 2. С. 211–230.
6. Синявський О. Норми української літературної мови. Львів, 1941. 442 с.
7. Сьоміна О. І. Динаміка складного сполучникового речення в східноподільських говірках. *Волинь-Житомирищина : історико-*

- філологічний збірник з регіональних проблем. Житомир, 2015. Вип. 26. С. 61–68.
8. Сьоміна О. І. Синтаксис як об'єкт діалектології. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. Вип. 42. С. 174–179.
9. Сьоміна О. І. Синтаксичні особливості східноподільських говірок : дис... канд. філол. н. : 10.02.01. Черкаси, 2021. 315 с.
10. Тищенко Т. М. Східноподільський родильний обряд : лексикографічний і текстовий описи. Умань : РВЦ «Візаві», 2014. 392 с.

Ткаченко Р.П.

доктор філологічних наук, викладач

ВСП «Фаховий коледж інженерії, управління та землевпорядкування
Національного авіаційного університету»

МОВА ЯК «ДІМ БУТТЯ» У РОМАНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА «ТВОЯ ЗОРЯ»

Анотація. У статті йдеться про можливості мови як складника авторської концепції роману «Твоя зоря». Стверджується, що в останньому своєму романі О. Гончар прагне філософського синтезу як на рівні прямого висловлення ідей, портретування і взаємодії персонажів, сюжету, так і на рівні слововживання і мовотворення.

Ключові слова: художня мова, авторська концепція, гуманізм, неологізм, метафора.

Tkachenko R.P. Language as a "house of being" in Oles Honchar's novel "Your Star". The article deals with the possibilities of language as a component of the author's concept of the novel "Your Star". It is argued that in his last novel O. Honchar seeks philosophical synthesis both at the level of direct expression of ideas, portrayal and interaction of characters, plot, and at the level of word use and language formation.

Key words: artistic language, author's concept, humanism, neologism, metaphor.